

A PEDAGÓGIAI SAJTÓ. 1956

A MAGYAR DOLGOZÓK PÁRTJA KÖZPONTI VEZETŐSÉGE 1955 márciusában föltárta, milyen hiányosságok mutatkoznak az ideológiai fronton, s rámutatott a megoldásra: növelni kell a politikai nevelés hatékonyságát. E nagy jelentőségű határozatot húzta alá Rákosi Mátyás a Központi Vezetőség 1955. november 12-i ülésén, amikor a Dolgozó Ifjúsági Szövetségről, illetve az egyetemi helyzetről, az ott zajló tanulmányokról és politikáról beszélt. Ezek után jelent meg a Központi Vezetőség azon határozata, amely az irodalom területén tapasztalható jobboldali elhajlásokra figyelmeztetett, s amely hűen tükrözte a változóban lévő értelmiségi politikát.

Az ideológiai és a politikai munka egyidejű korrekciója és előtérbe állítása az 1955-ös év közepétől egyre nagyobb hangsúlyt kapott, a Központi Vezetőség megállapítása pedig világosan megmutatta, hogy éppen ez vált a szocializmus építésének legújabb feladatává. E kérdéskörben a kötelező erejű határozatok valamennyi kommunista felelősségét hangsúlyozták, de különösen azokat, akik hivatásszerűen foglalkoztak a marxizmus-leninizmus propagálásával, oktatásával.

Az SzKP 1956. február 14–25. között megtartotta XX. kongresszusát, amely a békés egymás mellett élés programját hirdette meg. S talán még nagyobb jelentőséggel bírt Hruscsov „titkos” – azonmód ország-világ elé került – beszámolója, a sztálinizmus leleplezése. 1956. március 17-én tartotta első nyilvános rendezvényét a Petőfi kör. Augusztus végén az MDP Központi Vezetőségének ülésén leváltották Rákosi Mátyás első titkárt, s még a politikai bizottsági tagsága alól is fölmentették. A politikai elítéltek rehabilitációjának eredményeként október 6-án Rajk Lászlót és társait újratemették a budapesti Kerepesi temetőben. Tíz nappal később Szegeden megalakult a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége, egy nappal később, 23-án fegyveres felkelés robbant ki a fővárosban, majd Nagy Imre új kormányt alakított. December 2–5. között, a másodszor is megalapított Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes Központi Bizottságának ülése ellenforradalomnak minősítette a – szovjet csapatok kivonásának és a Varsói Szerződésből történt kilépésnek a bejelentéséig, a radikalizálódó kormányátalakulásokig eljutott – magyar eseményeket.

Tanulmányunkban igyekszünk áttekinteni, hogy e politikai fejleményekkel egy időben milyen fordulatok történtek a hazai neveléstudományi-pedagógiai sajtóban. Arra keresünk választ, hogy mindaz, ami lezajlott a szaksajtó lapjain, illetve a szaksajtót meghatározó politikai-ideológiai-kulturális-szakmai szervezetekben,

mennyiben tekinthető a pillanatnyi politikai történések következményének. Van-e bármi jele annak, hogy a szakajtó irányítója (is) volt az eseményeknek, avagy csupán azok valamiféle lenyomata lehetett? Egyáltalán, a kulturális és az oktatási kormányzat kezében lévő, gondosan megszervezett pedagógiai sajtónak, amelynek a nevelés új, szocialistának-kommunistának nevezett alakzat propagálásán túl más szerep nem jutott, volt-e, lehetett-e, a laptestek információ-özönét áttekintve, bármiféle önmozgásra lehetősége?

A pedagógiai (jellegű) lapok

1956-ban 34 pedagógiai jellegű periodika jelent meg Magyarországon. Köztük egyetlen, amely a 19. századból eredt, a diákok körében népszerű *Középiszkolai Matematikai Lapok* (1884–).

A világháború után alapított többi tömegében a pedagógia szaktudományos- ismeretterjesztő folyóirata, a *Pedagógiai Szemle* képezte az egyik oldalt, s a másikon – túl a didaktikai, oktatáspolitikai, információs jellegű kiadványok széles sávján – a Földművelésügyi Minisztérium *Mezőgazdasági Technikumi Értesítője* (1952–1956), a Munkaerőtartalékok Hivatala *Munkaerőtartalék* (1953–, 1956 október – 1957 április között szünetelt) című, havonként megjelenő kiadványa, a Pedagógus Szakszervezet lapja a *Szakszervezeti Munka az Iskolában* (1951–1956), a Testnevelési Tudományos tanács *Testneveléstudománya* (1955 – 1956) állt, illetve a rendszeresen megjelenő propagandakiadvány, a *Tanuljunk a Szovjet Pedagógusoktól* (1952–1956. október). Volt néhány ugyan pedagógiainak tekinthető, de szűk, szakmai réteg igényét kifejező, kis példányban s nem feltétlenül nyomdaiparilag kivitelezett kiadvány is, amilyen a Gyermekotthoni Igazgatói munkaközösség jegyezte *Gyermekéveink* (1955. dec. – 1956. máj.–jún.), az Egri Pedagógiai Főiskola Pártszervezete *Ifjú Nevelő* (1953 –, 1956 október – 1957 novembere között szünetelt) és a Lenin Intézet *Kommunista Nevelő* (1956. jan. – 1957. febr.) címet viselő nyomtatványai. A TIT-nek is létezett lapkezdeményezése, de csupán egy számot élt meg a *Pedagógiai Ismeretterjesztés* (1956. ápr.).

A Művelődésügyi Minisztérium adta ki (1957-től a Művelődésügyi Minisztériumhoz átkerülő), nagyon sokszor megváltoztatott összetételű szerkesztő bizottság által felügyelt *Felsőoktatási Szemle* (1953 –, 1956. okt. – 1957. között szünetelt) kivételével a legjelesebb pedagógiai kiadványokat, összesen tizenháromat. E lapok megjelenésében egyaránt hiátus keletkezett, az év október és a következő év márciusa között nem jelentek meg, illetve egy belső tájékoztató és egy híradó véglegesen megszűnt.¹ E periodikák valamennyiét 1948 után alapították, többségüket az ötvenes évek 3–4–5. évében.

¹ *Anyanyelvünk az iskolában* (1953. aug. – 1956. jún.); *Család és Iskola* (1952 –, 1956. okt. – 1957. jún. között szünetelt); *Óvodai nevelés (= Gyermeknevelés)* (1949 –, 1956. okt. – 1957. márc. között szünetelt); *Gyógypedagógia* (1955 –, 1956. 1–2. sz. – 1958. márc. között szünetelt); *Irodalomtanítás* (1955. máj. – 1956. aug.); *Köznevelés* (1948 –, 1956. okt. – 1957. febr. 15 között szünetelt); *Matematika tanítása* (1953.–; 1956. október – 1957. szünetelt); *Oktatásügyi Közlöny* (1953. –, 1956. okt. – 1957. jan. között szünetelt); *OM Szakszervezeti Híradó* (1955–1956); *Pedagógiai Szemle* (1953–, 1956. okt. – 1957. júl. között szünetelt);

A központilag készített és országosan terjesztett kiadványok mellett a járási és megyei oktatási osztályok némelyike saját szerkesztésű, térségi tájékoztató broszúrák kiadására és térítésmentes terjesztésére is vállalkozott. Az, hogy az 1945 utáni lapalapítások száma 1955 (15 db) után 1956-ban a legnagyobb (11 db), leginkább ezzel magyarázható. E megyei kiadványok egyike sem élte túl 1956 második félévét, legtöbbjük egy esetleg néhány alkalommal jelent csupán meg.²

A lapok kiadói miniszteriális, illetve megyei oktatásirányítási intézmények; azaz a szaklap kiadása kitüntetett állami feladat, s azon belül is a kultúrával-oktatással foglalkozó szaktárcáé. S mivel ez a szféra az ideologikum hivatalos közvetítője, ez alól a pedagógikum sem lehetett kivétel.

A pedagógustársadalom mély, s elsődlegesen a képzettségben megmutatkozó tagoltságát a kiadványok nem tükrözik, hiszen részben területi elv alapján, részben pedig az állam meghatározta szerepkényszerek mentén szerveződtek. Ha a szerkesztők kompetenciáit tekintjük át, azokat is szűk spektrumúnak találjuk. A *Pedagógiai Szemle* kivételével, amelyet, ha magas hivatali, illetve közéleti pozíciójuktól és ideológia-közvetítői, transzlátori szerepüktől eltekintünk, végtére is neveléstudományi szakemberek szerkesztettek, a lapok tartalmának meghatározói a párt által felügyelt köztisztviselők, még csak nem is újságírók. Újságírók, illetve művészek csupán a *Köznevelés*, az *Óvodai Nevelés* és a *Nevelők Lapja* környékén s némelykor csupán alkalmilag bukkantak fel. Rájuk, miként a társtudományok művelőire sem, nem volt szüksége a pedagógiának, s különösen nem volt igény arra, hogy bármely képviselője a nevének megneveződjön.

Az éves laptematika

Nyolcvanezer pedagógus és másfél millió tanuló: közvetlenül és közvetve őket érintette, illetve számukra készült az a sajtótömeg, amelyet az 1956-os évben a pedagógia tárgykörében – annak örve alatt – előállítottak. Milyen megnevezett feladatok jelentkeztek az oktatásügyben a második öt éves terv első évében, túl az első, keservesen megszerzett tapasztalatokon?

Az 1954. évi párthatározat és a III. pártkongresszus célul tűzte ki az általános iskolák nagyobb mérvű fejlesztését: mindenekelőtt az alapszintű oktatás infrastruktúrájának megteremtését s annak tartalmi meghatározását. A nevelői munka színvonalának emelését ideológiai meggyőzéssel, a neveléstudomány szocialista-kommunista változatának kidolgozásával és annak népszerűsítésével, továbbá a tantervek és tanári-tanulói használatra készült információhordozók fejlesztésével

Nevelők Lapja (= *Pedagógus Értesítő*) (1950–; 1956. okt. 15. – 1957. máj. 29. között szünetelt); *Tájékoztató* (1954. márc. – 1956), kézirat gyanánt); *Történelemtanítás* (1955. máj. –, 1956. aug. – 1958. jan. között szünetelt).

² Járási kiadvány: *Fiatal Nevelő* (1955. nov. – 1956. jan.); *Nevelők az Ifjúságért* (1956. febr. – 1956. ápr.).
 Megyei kiadvány: *Iskoláink, Nevelőink* (1955 – 1956. júl.); *Komárom megyei Pedagógus Értesítő* (1956. ápr.); *Kultúrával Népünkért* (1956. jún.); *Nevelés és oktatás* (1956. szept.); *Neveljünk Gyakorlati Munkára* (1956. máj.); *Somogyi Pedagógus* (1956); *Tanuljunk egymástól* (1956. máj.); *Zalai Pedagógus* (1955. márc. – 1956. jún.).

kívánták elérni. A tervgazdálkodás idején egyáltalán nem látszott szokatlannak, hogy az év elején a nyilvánosság legkülönbözőbb fórumain tematizálták a nevelésügy erre az évre kiszabott, konkretizálódott feladatait.

Az általános iskolák mellett az oktatásügyre feladatként hárult mindenekelőtt az óvodai, majd pedig a középiskolai rendszer stabilizálása, továbbá a felsőoktatás azon részének a fejlesztése, amely a 3–10 év közötti gyermekek nevelésében közreműködők képzésére szakosodott.

1956 volt az az év, amelyben sor került, túl a kísérleti kipróbáláson, az általános iskola alsó tagozatában az új tanterv bevezetésére. Ennek elfogadtatására, a tanítók képzésére sok energiát fordítottak. Emellett természetesen folytatták a felső tagozat és a középiskola tanterveinek előkészítését is, a tervek szerint szeptemberrel kezdték el a felső tagozat számára előállított dokumentum gyakorlatban történő ellenőrzését.

Ugyancsak központi feladatként jelölte meg a párt a tanterveken belül jelentős szerephez jutott politechnikai képzést. A minisztérium főosztályai és a Nagy Sándor vezette Pedagógiai Tudományos Intézet munkatársainak politikai, kultúrpolitikai, szakmapolitikai és szaktudományi szempontokat érvényesítő együttesében nagy erővel készült a tervezet, amely meghatározta az általános és a politechnikai képzés szerepét, tartalmát, egymáshoz viszonyított arányát. Figyelembe kellett ugyanis venni a párt által a magyar ipar és mezőgazdaság elé kitűzött, perspektivikus feladatokat. Az 1956-os év feladata az volt, hogy meghatározzák, a munkára nevelésben milyen részt vállal majd a felső tagozat s milyen a középiskola. Hiszen az utóbbi időkben az oktatásnak a leggyakrabban felrótt hibája az volt, hogy nem vette kellően figyelembe a gyakorlati élet követelményeit s a munkaeszközök használatához szükséges, végső soron a szocialista-kommunista állam fenntartásához elengedhetetlen munkás-készségek fejlesztését.

A tantervekkel, a gyakorlati munka szempontjából fontos politechnikai képzéssel azonos súlyú kérdéssé vált a neveléstudományi kutatómunka. Szorgalmazták a közösségi nevelés kérdései közül mindazok megvitatását, amelyek a szocialista hazaszeretetre nevelés tartalmával mutattak kapcsolatot. A neveléstudományi kérdésekben a gyakorló pedagógusok véleményét minden korábbinál erőteljesebben kívánták felhasználni, s ugyan a kutatómunkát központi feladatul szabták, de a mindennapi gyakorlat tapasztalatait is igyekeztek figyelembe venni.

Mindezek képezték az új ötéves terv első évének pedagógikumát. Ezek mentén foglalkozott a párt a nevelési szakemberek és az ifjúság világnézeti nevelésével; a néhány éve megerősödött propaganda-rendszer feladata is ez volt. S a szakmapolitikai és a szakmai szervezetek, mint a PTI, a központi, a megyei és a helyi oktatásügyi apparátus, s természetesen a pedagógiai folyóiratok is, ezen irányelvek alapján tevékenykedtek.

Módszertan és szakszervezeti legitimálás – rétegérdeklődést szolgáló lapok

Viszonylag korán, a hazai szocialista nevelési elképzelések kifejlésének kezdetén alapítottak három, hosszabb életű pedagógiai folyóiratot is. A *Nevelők Lapja* (1944?, 1950) első pillanattól a szakszervezeti közélet eseményeinek a megjelenítője. A lap hasábjain a szakma és a szakmapolitika nem vált ketté, sőt egyre jobban összeforrt, miután a szakszervezet mindinkább az állami érdekek szószólójává vált. A lap formájával vállalta a szerepéből következő kettősséget: napilapszerűen szerkesztették, s ha olykor fel is bukkantak tisztán nevelési kérdéseket taglaló kéziratok, sem tartalmilag, sem formailag nem feleltek meg a szakcikk kritériumainak. Az *Óvodai Nevelés*-t (1949) az óvodáztatás állami feladattá alakulása indokolta. A füzetnyi terjedelemmel megjelenő periodika ugyancsak az agitáció és a propaganda eszközszerének az eleme volt – s azért bizonyult hatékonynak, mert mindenekelőtt a módszertani kérdések taglalásával vállalta az olvasók szakmai érdeklődésének kielégítését. Leginkább kitüntetett szerephez az 1945-ben alapított *Köznevelés* jutott, ahol, a minisztériumi irányítás jóvoltából, gyorsan és politikailag ellenőrizhető módon kaptak nyilvánosságot a szakmapolitika napi kérdéskörei. Az *Óvodai Nevelés* és a *Nevelők Lapja* más-más, a huszadik században körvonalazott neveléstudományi lapfunkciót teljesített be. A módszertani érdeklődésen és az érdekképviseleten alapuló szerkesztés azonban nem független az állam nevelésügyétől.

Óvodai Nevelés

Az óvodák 1949 közepén kerültek az Oktatási Minisztérium hatókörébe, az óvodáztatás ekkor vált az egységesen kezelt nevelésügy részévé. Az Oktatási Minisztérium folyóirata 1956-ban a 9. évfolyammal jelent meg. A méltán pedagógiai tekintetű lap szerkesztősége a minisztérium épületében működött, a tényleges kiadás, a nyomdai előállítás, miként a többi központi lap, illetve oktatási dokumentum esetében is, a Tankönyvkiadó Vállalat felelőssége volt. A havi rendszerességgel, számonként 32–52 oldallal, 3700–4000 példányban megjelent, kis alakú periodika főszerkesztője Szabadi Ilona, felelős szerkesztője pedig Kovásznai Józsefné.

A januári s az abban az évben utoljára megjelenő, októberi szám példányszáma különböző. Az év folyamán fokozatosan növekedő példányszám arra utal, hogy növekedett a lapot megrendelők száma. Ennek magyarázatául az szolgál, hogy egyre másra épültek és nyíltak meg az állami és az üzemi óvodák.

Kiss Gyula miniszterhelyettes beszámolójából ismert az óvodáztatás néhány adata.³ Amikor 1956. május 28-án az I. ötéves terv eredményeiről beszámolt, elmondta, hogy az időszak alatt 1773-ról 2435-re emelkedett az óvodák száma, és ennek megfelelően arányosan nőtt az ellátott óvodás korú gyermekek létszáma. Az első ötéves terv időszakában jelent meg a *Kisdedővási Törvény*, az *óvodai Rendtartás*

³ Tervankét a minisztériumban. *Óvodai Nevelés*, IX. évfolyam. No. 5. 184. o.

és a *Módszertani levél*, s 1953-ban megkezdődtek az óvodai *Kézikönyv* előkészítői munkálatai. Az iskoláztatást előkészítő óvodák a szocialista nevelés hatékony terévé váltak, s ennek jelentőségét az oktatásügy ideológusai korán fölismerték.

A II. ötéves terv végére az óvodáskorú gyermekek 28 %-ának intézménybe kerülését célozták meg. Ugyanakkor az újabb tervciklus kezdő évében is nyilvánvaló volt már az, hogy a férőhelyek tervezett 17 %-os emelése mellett az óvodák túlszűfoltak maradnak, s mert a gyermekek létszáma továbbra is emelkedik, sokan nem részesednek majd a közösségi nevelésből.

1957-re tervezték az óvodai tartalmi munkát segítő *Kézikönyv* megjelentetését. A folyóirat tartalmát az egységes nevelés eszméje s annak tervszerű előkészítése hatotta át. Az ideológiai hivatkozások sora erre irányult s a közölt, a helyes képzés-önképzés irányát megmutató tanulmányok ennek jegyében íródtak. A kéziratok sajátosságai közül szembetűnő, hogy az év elejétől kezdődően, az elért eredmények hangsúlyozásával egyidejűleg kitértek az óvodai, az iskolai, a gyógypedagógiai és a gyermekvédelmi intézmények nehézségeire és hiányosságaira. S minden szerző hangsúlyozta, hogy az óvoda ugyan tehermentesíti a dolgozó szülőket, de a nevelés felelősségét az óvónő és a szülők együtt kell vállalják.

Az *Óvodai Nevelés* lapszámai azonos szerkezetűek, könnyen áttekinthetőek, a szövegek pedig napilaptól megszokott terjedelműek és közérthetőek. A lapszámok élén az aktuális nemzetközi vagy hazai események aktualizálását elvégző kommentár, illetve állásfoglalás szerepelt, például a XX. kongresszus eredményeinek (békés együttélés, nemzeti sajátosságok a fejlődésben, a szocialista társadalmi-gazdasági eredmények nyomán a kommunizmus körvonalainak föltűnése, a nevelési eszmény sajátosságai) felmondása; a politikai/minisztériumi tekintély aurájának megrajzolása (Jóboru Magda beszámolója a budapesti brigádvizsgálat tapasztalatairól); a megyei ideológiai továbbképzések; a Nemzetközi Gyermeknap ünnepének értelmezése; a kitüntettek bemutatása; a Központi vezetőség határozatának ismertetése. A 10. szám élén a balatonfüredi pedagógus táboroztatás egyoldalas zárónyilatkozata állt: ez az egyetlen alkalom, amikor a kiadvány elején álló szöveg élesen kritikus hangú.

E „rovat” valamennyi pedagógia lapból ismert, s olyan szerkesztői gyakorlatra utal, amelyet a kor igényelt. Mindenki – politikus, köztisztviselő, középvezető és gyakorlati szakember – arra törekedett, hogy hangot adjon a közös nevelésügyi programban való érintettségének, s nyilvánosan tanúsítsa a személyes elkötelezettségét, amelynek megvallása nélkül egyetlen karrier sem volt elképzelhető. A vezércikkek (a párt éves tervével szignifikánsan korreláló) témái teszik lehetővé – s ez ugyancsak e korszak sajátossága –, hogy az olvasók a lapokat egyetlen test tagjainak láthassák.

Az *Óvodai Nevelésnek* a lap kiadását indokoltá tévő, a szakirányú érdeklődést kielégítő – második – rovata az óvodai nevelés elvi és gyakorlati kérdéseivel foglalkozott. Az alkotó játékról, a testi fejlesztésről, a bölcsődei munkáról, a munkára nevelésről, a beszélgetésekről, az egészségügyről s miegymásról sok-sok szó esett,

többszörre – tán az olvasói elvárás miatt – módszertani megközelítéssel, s ugyancsak ismeretterjesztő módon. A legfeltűnőbb azonban az, hogy a laptestek jelentős részét – akár harmadát is – a fordításirodalom tette ki. A januári szám két közleménye a köteleességérzet és az oktatási irányítás kérdéseit mutatta be orosz szerzők tollából. S ugyan az októberi szám balatonfüredi zárónyilatkozata

„... megállapította, hogy az utóbbi években űzött... gyakran terméketlen fordításokban kimerülő elméleti munka”⁴

elvonta a neveléstudomány valóságától a pedagógusokat, éppen ennek a számnak a végén található az a bibliográfia, amely zömében idegen nyelvű forrásokat javall felhasználásra. Az óvodai oktató-nevelő munka segítésére a szerkesztőség általános kérdésekkel foglalkozó kiadványok könyvészeti adatait tette közzé. Az ebben az évben kiszemelt 31 rövidebb-hosszabb közlemény hatvan százalékát orosz, tíz százalékát német szerző írta. Melléjük kisebbséget képviseltek a hazai szakemberek, igaz, ők terjedelemben némileg túlszárnyalták idegen nyelvű kollégáik teljesítményét.

Némelykor külföldi tapasztalatok kaptak nyilvánosságot, máskor az óvónőképzésről esett szó (Hermann Aliz, az óvoda intézményének kialakításában nagy részt vállaló gyermekpszichológus, a Bezerédi Amália Óvónőképző iskola alapszervezetének párttitkára *Az eszmei-politikai nevelés szolgálatában* címmel értekezett a szocialista nevelés óvodai megvalósításának kiterjedt lehetőségeiről), a kézikönyv került előtérbe, az óvónőképzés, olykor pedig közleményeknek juttattak helyet.

A szerkesztők ügyeltek arra, hogy a laptestekben fényképek mindenkor legyenek. Az érzékelhetően gondosan készített, kitűnő dokumentumfelvételek nem az illusztráció szerepét töltötték be. Önálló jelentéssel rendelkeztek, mind akkor, amikor a nemzetközi összehasonlításra kínáltak alkalmat (s kiderült, hogy a keleti blokk valamennyi bemutatott országában az óvodák berendezése hasonlatos, s a gyermekbútorok segítségével a családi életteret utánozza: e lakásideál a háború előtti középpolgárságé, a játékok azonosak, a gyermekek ruházata egységes divatot követ: a lányok egybeszabott, fodrokkal és szalagokkal díszített ruhát, hajukban hatalmas masnit viselnek, a fiúkon világos ing és pántos nadrág, s mindenkin fehér zokni, lakkcipő), az ünnepély ceremóniáját példaadó módon hangsúlyozták, a kitüntetettek sugárzó boldogságát mutatták be. E felvételeken kiegyensúlyozott, életörömtől duzzadó, jól táplált és izlésesen, feltűnésmentesen öltözött emberek láthatóak, s ebben az értelemben nincs különbség a gyermekek és a nők között. Ugyan a képek szerint az óvoda világa meglehetősen férfiak nélküli, a fiúk férfiszerepre nevelésére is törekedtek. Nyilván aszerint, ahogyan azt az óvónők elképzelték. Tóth-Pál Józsefné *Hogyan segíti az alkotó játék nevelési céljaink megvalósítását* című anyagának része volt az *Alkotó játék a sztálinvárosi II. sz. Krupszkájáról elnevezett óvodában* aláírással megjelent kép. E felvételen megfigyelhető, hogy a gyermekek, a saját élményük alapján miként képzelték el a családi életet: a babát ringató, ülő anyát az

⁴ Zárónyilatkozat a balatonfüredi pedagógus táborozásról. *Óvodai Nevelés*, IX. évfolyam. No. 10. 1956. október. 303. o.

álló „nagymama” és az „apa” veszi közre. A nők az apára függesztik tekintetüket, aki bal kezét támogatóan a gondos anyuka vállán pihenteti.

A tanulmányokban és képekben körvonalazott nevelési eszménykép mögött minduntalan földerengett az orosz-szovjet óvodapedagógiai gyakorlat és a pedológiát kérlelhetetlenül elutasító, az óvodáztatással tüntetőleg nem foglalkozó Makarenko. A márciusi számban, a *Kézikönyv* bevezetését előkészítő ankétról szóló tudósítás, az említett, az alkotó játékban rejlő nevelési lehetőséget taglaló öt oldalas tanulmány, a díszítő minták festését szorgalmazó, illetve a bölcsődei nevelés szocialista vonását értékelő anyag után, az eszmei-politikai alapú óvónőképzést körvonalazó tanulmány mellett közölték Vág Ottó terjedelmes, négy újságoldalnyi Makarenko-ismertetését. A kézirat közlésére, a mottó alapján, a szerkesztőség a Magyar-Szovjet Barátsági Nap alkalmából vállalkozott. Mindez persze csak ürügy lehetett, hiszen a recenzens a Makarenko Művei 5. kötetét mutatta be. A marxista pedagógia elmélet alkotója munkásságának azon részével, a fegyelem és az életrend kérdésével foglalkozott Vág Ottó, amelyet az óvodai nevelés szempontjából amúgy is figyelembe veendőnek tartottak, s ezért okkal került a centrumba Makarenko gondolata:

„Az egyéniség, mint nevelési termék tervezését a társadalom igényei alapján kell elvégeznünk.”⁵

Az 1956-ban 332 szövegoldalnyi óvodapedagógiai kiadvány legértékesebb része az irodalmi-művészeti rovat. Ebben neves gyermekíróktól jelentek meg értékes írások (Móra Ferenc, Gárdonyi Géza, Csanádi Imre), de szakszerű gyerekkönyv-ismertetésekre is sor került. Örömmel üdvözölték a *Körhinta* című filmet vagy az *Éjjeli menedékhely* c. Gorkij-dráma bemutatóját, Harsányi István az 1955-ben megjelent Weöres Sándor-kötetről, a *Bóbitáról* írt lelkes ismertetőt, Honti Katalin pedig Tersánszky J. Jenő *Makk Marci hőstettéről*, míg mások például Kormos Istvánról, illetve Hajnal Annáról.

Nevelők Lapja

A pedagógusok szakszervezeti képvisellete a II. világháború befejeződésével egy időben megszerveződött, s 1945-ben a már központi szervezet is létrejött. A Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete 1946 februárjában rendezte meg első kongresszusát, s tagjai munkájával hathatósan hozzájárult az iskolák államosításához. A hagyomány szerint 1944-ben alapított *Nevelők Lapját* 1951-től nemcsak a szakszervezet, hanem a minisztérium is támogatta. Ettől az évtől az Oktatásügyi Minisztérium és a Pedagógusok Szakszervezete kiadásában megjelent kétheti, napilap formátumú, többnyire négy oldallal megjelenő periodika a politikai-szakszervezeti és a tágran értelmezett szakmai közélet szolgálatát vállalta. A szerkesztőbizottság megteremtette (de annak tagjait 1956-ban nyilvánosságra nem hozó) lap mindezért ketts kiadói fenntartású. Érthető, hiszen ekkor került előtérbe, hogy a szakszervezet

⁵ Makarenko Művei 5. kötet. 418. o. In: Vág Ottó Makarenko gondolataiból. *Óvodai Nevelés*, IX. évfolyam, 1956. 3. 103.

tevékenységében az oktató-nevelő munkát hathatósabban kell segíteni. A közös szerkesztésű újság 1956. október 1-ig jelent meg, ekkor azonban elhatárolódott az állami és a minisztériumi előjáróktól és „A Pedagógusok Szakszervezetének lapja”-ként határozta meg önmagát.

A szakszervezeti elnökség által támogatott, gyorsan megvalósított elválást, amelyet a szakszervezeti tagság és az olvasók – nyilvánosságra nem hozott – bírálata előzött meg, elősegítette, hogy a szerkesztés irányítását a minisztérium formálisnak tekintette, a szakszervezet azonban nem. A pedagógus lap, amolyan értelmiségi szerveződési fórumként, hirtelenjében fontossá vált az önmagát is újradefiniáló fenntartónak és alkalmazott lapkészítőinek. Arra, hogy e döntésnek rejtett előzményei lehettek, az mutat rá, hogy a *Nevelők Lapja* az 1956. októbert megelőző időszakban nem foglalkozott a Petőfi kör tevékenységével vagy egyéb, a szakszervezeti konstrukción kívül eső fejleménnyel. A balatonfüredi tanácskozás előkészületéről sem esett szó a lapban. Magáról az összejevetelről pedig azért nem szólhattak a lap munkatársai, mert a kiadvány ebben az évben nem jelent többé meg. A szerkesztőség ugyan átköltözött a Szalay utcából a Gorkij fasor 34–36. alá, de vélhetően nem a lapkészítéssel foglalkozott.

A lap tartalma általában távol állt a pedagógia tudományától, s annak még csak nem is a praxisát, hanem legkülső burkát meghatározva a szakmapolitika, az intézménypolitika, a káderyük, a szakszervezet és az állam közös eseményeinek megjelenítését szolgálta. S persze a káderek legitimálását. A szakszervezeti események, a társadalmi-politikai fejlemények, az ötéves tervben kitűzött feladatok, mint a pedagógusok népművelői munkája, kulturális-szakmai élete, az úttörő mozgalom föllendítése, a munkára nevelés elvei sorakoztak a hasábokon, csupa közösségi problémák. A helyi tudósításként, olvasói levélként megformázott személyes ügyek akkor kaptak publicitást, ha közösségivé minősíthetővé váltak. A soproni nyugdíjas otthonba költözött idős pedagógusokról szóló címlapon szereplő publicisztikából nemcsak az derült ki, hogy a szakszervezet gondoskodott róluk, de az is, hogy magányosak, elesettek és egyedülállók.

A vezető szakmai lapok

Az 1891-ben alapított s a felszabadulás előtt a Magyar Paedagogiai Társaság kiadásában megjelentett *Magyar Paedagogia* kiadása a Társaság 1949. április 2-i felszámolását követően megszakadt. A lap 1947-ig jelentkezett rendszeresen; miután kiadása a Mérei Ferenc vezette Országos Neveléstudományi Intézethez került, csak egy-egy szám került napvilágra, így 1949-ben, majd 1950-ben is. A hazai pedagógiai lapkiadásban hosszú ideig nem fog majd jelentkezni kiadóként szakmai szervezet. A *Magyar Paedagogia* helyét a központilag finanszírozott *Pedagógiai Szemle* volt hivatott betölteni.

Pedagógiai Szemle

A Közoktatásügyi Minisztérium 1951-ben indította a folyóiratot. 1955-től a kiadás átkerült az Országos Neveléstudományi Intézet helyében megalakult Pedagógiai Tudományos Intézethez. Az intézet, melynek igazgatója az alapítástól 1959-ig Nagy Sándor volt, az MDP Központi Vezetőségének 1954. március 18-i határozata nyomán 1954-ben jött létre. Szerepe, a metodológiai, didaktikai kérdések szocialista neveléstudományi szerepének meghatározásán túl, az oktatási dokumentumok előállítására.

Az évente hatszor megjelenő, a pedagógiai gyakorlattal szoros kapcsolatra törekvő, de a tudományosságát előszeretettel hangsúlyozó szaklap felelős szerkesztője az 1953/3–4. számtól Ágoston György lett, akinek munkáját erős szerkesztőbizottság támogatta. E bizottság tagjai között olyan korabeli tekintélyeket találunk, mint Jóboru Magda oktatási miniszterhelyettes, Kerékgyártó Imre, Nagy Sándor, Szarka József, Szokolszky István, illetve Tettamanti Béla vagy Zibolen Endre. Miként a hatodik – 1956-os – évfolyam tartalma mutatja, a bizottság tagjai nem kizárólag a szerkesztés gyakorlati munkáját végezték, de a laptestek vezető, elméleti vagy elméletet támogató közleményeit is ők írták. Ágoston György, a neveléstudományok kandidátusa például *Nevelés és öröklés, nevelés és társadalmi környezet* címmel történeti alapozottságú összefoglalójában a nevelés marxista felfogását propagálta. Szarka József utalásokban és retorikai sallangokban gazdag *Az erkölcsi nevelés folyamatának kutatás-módszertani kérdéseiről* című metodológiai beszámolója abból a felismerésből született, miszerint sem a szovjet, sem a magyar pedagógia, s ennek következtében a szaksajtó sem foglalkozott súlyának megfelelő mértékben a szocialista ember etikájával. A szegedi Tettamanti Béla *A szocialista neveléstan néhány elméleti kérdése* című írása, amely az évfolyam élén állt, s ötvenhárom oldalával a 395 oldalas évfolyam legterjedelmesebb szövegteste, a korszak ideológiától átítatott alapidokumentumainak egyike. A hatalmas és célszerűen megválogatott forrásanyagra támaszkodó, Sztálin *Marxizmus és nyelvtudomány* című műve nevelési eszményéből kiinduló okfejtés leglényegesebb megállapítása s normája: a kommunista nevelés elve a

„nevelés alárendelése a kommunizmusért folyó harc feladatainak.”⁶

A szerkesztőség tagjai közül kézirattal szerepelt a lapban Kerékgyártó Imre, a didaktikai kérdést taglaló, a mértéket megszóó Nagy Sándor és Zibolen Endre is.

Kétségtelen azonban, hogy a szignatúra nélküli, ma már szokatlan terjedelmű kéziratok is a lap szerkesztői egyikétől vagy kisebb munkacsoporttól származtak. Az a szövegmenyiség, amelyet az intézeti folyóirat szerkesztőbizottságának tagjai – többnyire a PTI munkatársai – előállítottak, imponáló: s mindez arra utal, hogy a lap fenntartása az intézet, illetve az intézeti munka legitimitációjának fontos és felhasznált eszköze. Nyilvánvalóan mind a kiadó, mind az intézet karakterének kialakítása és fenntartása a minisztérium és a kormány ideológiáját tükrözhetette, s

⁶ Tettamanti Béla (1956) *A szocialista neveléstan néhány elméleti kérdése. Pedagógiai Szemle*, No. 1–2. 42. o.

az ország vezetésének, az ideológiai és kulturális téren meghatározó személyeknek s a pedagógiai notabilitásoknak az együttes szándékait követte.

A pedagógia elméletével foglalkozó, többnyire vitaanyag-szerű, sokszor előzetes nézetütköztetés eredményeként közölt tanulmányok a sajtónyilvánosság után ismét vitatárgyakká válhattak. A *Pedagógiai Szemle* hatodik évfolyamának 27 névvel s két névtelenül megjelent közleményéből hat reflexió. Tanulmányában kifejtett nézeteit kiegészítő, illetve megkérdőjelező hozzászólásokra válaszolt a nagy tekintélyű egyetemi tanár, Mód Aladár; Salamon Jenő moszkvai aspiráns Kelemen László oktatáslélektani kísérletének jelentőségét hangsúlyozta s annak folytatását szorgalmazta; Kerékgyártó Imre az előző számban Gordos István által közölt, a PTI módszertani osztályának belső dokumentációjára alapozott tanulmányáról szólva ismét problematizálta a tantervelmélet hiányosságait.

Kerékgyártó Imre elnagyolt s előfeltevések nyomán megfogalmazott hozzászólására a 4. számban Gordos István ingerült, a lapban eddig nem tapasztalt hangon válaszolt. Kifejtette, érdemben azért képtelen vitázni, mivel Kerékgyártó nem fogta fel a tanulmány valódi értelmét, s mert nem beszélnek közös nyelvet. Gordos elfogadhatatlannak találta Kerékgyártó elvtárs érvelési módját, s azt, hogy nem vette figyelembe a cikk megírása és megjelenése közt eltelt háromnegyed évnyi időszakot. Mindez azonban valóban elvi kérdést érintett: a gordosi közlemény a politechnika képzésről szólt. A politechnikai képzés szovjet és kelet-közép-európai bevezetése pedig elsősorban arra szolgált, hogy az értelmiségiek neveléstudományi befolyása csökkenjen.

Más szerzők is (összesen hét esetben) tantárgyi vitaanyagokat tettek közzé, amelyek azonban szövegszerkesztési eljárásaikat tekintve – voltaképpen utasítások. Terjedelmi szempontból a tanterv-javaslatok a második helyen állnak.

A közélet vita formájában történő megjelenítése a korszak típusos szerkesztői elve. Ez az eljárás demokráciát sugallt – amelynek persze ellentmondani látszott a szövegek hivatkozási bázisának zárt halmaza és uniformizált rendszere. Az ideológiai bizonytalanságot leplező szerkesztői nagyvonalúság ezért könnyen csaphatott át vérmességbe – amire gyakran utalnak az ülésekről készült dokumentumok.

Nyílt és a rejtett utasításokban nem volt hiány. S ami különös: nincs szerző, aki kézírata létrejöttének indokai között ne az MDP Központi Vezetőségének XX. Kongresszusára, a kommunista-szocialista ideológiára, a szovjet pedagógiára hivatkozott volna, s ne azok útmutatását hangsúlyozta volna. A korszak tekintély-szempontjai közé tartozott az is, hogy a bibliográfiák és jegyzetek politikai, ideológiai, társadalomfilozófiai hivatkozásaiban a politikai eseményekre történő hivatkozások száma a szovjet pedagógia jelesebbjeinek citálását is meghaladta. Komlói Sándor pécsi főiskolai docens például így kezdte írását:

„A párt Központi Vezetősége az 1954-es, a közoktatás helyzetéről és feladatairól hozott határozatában, mint jelentős hiányosságot állapította meg...”⁷;

⁷ Komlói Sándor (1956) A családközpontú nevelőmunka megismerése. *Pedagógiai Szemle*. No. 3. 225. o.

Lakatos János budapesti történelemtanár pedig így:

„Az MDP Központi Vezetőségének a közoktatás helyzetéről és feladatairól szóló legutóbbi határozata pedagógiai életünk alapvető kérdéseivel foglalkozik...”⁸

Az argumentáció másik változatát példázza Bori István, a PTI tudományos munkatársa Gyakorlati foglalkozásokhoz készített tantervének bevezetője:

„A tanterv-tervezet a szovjet iskolák V–VII. osztályainak gyakorlati foglalkozások számára kiadott tervezete alapján készült el...”⁹

Amúgy a zsinórmértéket többnyire Makarenko ígérte. A marxista pedagógia klasszikusának összegyűjtött műveit az 1950–52-es szovjet kiadás nyomán a Tankönyvkiadó és az Akadémiai Kiadó tette közzé. A kommunista nevelés orákulumának tekintett szerző magyar nyelven is hozzáférhető munkásságát valamilyeni pedagógiai lap figyelemmel kísérte, a kötetek megjelenését előjelezte, majd terjedelmesen ismertette, illetve igyekezett azok helyes értelmezését előkészíteni. A 6. irodalmi elegyes kötet bemutatására a *Pedagógiai Szemlében* Havrilné Herceg Erzsébet vállalkozott.

A nemzetközi kitekintés azonban nem szűkíthető le a Szovjetunióra. A Román Népköztársaság Pedagógiai Tudományos Intézetének folyóiratát, illetve a német Központi Pedagógiai Intézet kiadásában napvilágra kerülő *Pädagogik* utóbbi megjelent évfolyamait is bő terjedelemben ismertették. A szerkesztés és kiadás elve és gyakorlata mindenhol közös: a lapokat a szakminisztérium megbízásából a pedagógiai csúcsintézet adta ki, tükröződtek bennük a demokratikusnak mondott elvek, a tanulmányok pedig a viták eredményeként kialakult eszményeket hirdették. A lapokban – önálló eredmények híján – a konklúziók nyomán született, propagandisztikusan megírt, szaktudományos munka tálalása folyt.

A negyedik szám vezető anyaga a Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Főbizottságának 1956. június 30-i vitáulésének jegyzőkönyve alapján készült. Ezen ügyirat és az első szám szerkesztői tanulmánya összevetésével felismerhető az az elmozdulás, amely a neveléstudomány elitjének szemléletében bekövetkezett.

Ágoston tanulmányvázlata Tettamanti Béla szocialista neveléstana mögött állt, s annak történeti horizontját vázolta fel. Ugyancsak nagy vonásokkal, de bemutatta az ember nevelhetőségét valló, így a marxizmust megelőző, haladó felfogásoknak minősített eszméket, majd a herbarti tant úgy ismertette, mint amelyik felújította az eredendő bűnt elfogadó keresztény örökséget. A nevelés szerepét tagadó elmélet végével a pedológiát jellemezte – kétségtelenül ez lehetett a szerző munkájának eredendő célja. Ágoston a pedológiát tudománytalan nézetek gyűjtőmedencéjének vallotta: úgy találta, a gyermeki szükségletekhez alkalmazkodó nevelés, a testi-lelki állapotra figyelés ostobaság, s csupán a burzsoázia gyermekeinek szabad önkibontakoztatásához biztosíthatja a feltételeket. Azt állította, megtévesztő a mozgalomnak a gyermek tanulmányozására történő felszólítása is. A pedológia szerint – folytatja értelmezését a szerző –

8 Lakatos János (1956) Az új történelemtankönyvek megjelenése elé. *Pedagógiai Szemle*, No. 1. 127. o.

9 Bori István (1956) Tanterv-javaslat az általános iskolai „Gyakorlati foglalkozásokhoz”. *Pedagógiai Szemle*, No. 4. 349. o.

„a nevelés elé semmiféle konkrét cél nem tűzhető ki, döreség lenne azt követelni a pedagógusoktól, hogy határozott jellemvonásokkal rendelkező, a szocialista építés feladatainak eleget tenni tudó kommunistákat neveljenek, mert hiszen a gyermek fejlődését vele született ösztönei, szükségletei eleve meghatározzák, ez a fejlődés belső ösztönök által irányított spontán fejlődés, amelynek útját megváltoztatni kívülről való beavatkozással nem lehet. A feladat tehát nem a gyermek nevelése, nem a társadalom feladatai által meghatározott nevelői célok elérésére való törekvés, hanem a gyermek tanulmányozása.”¹⁰

Mindezt követően Makarenko pedológia ellen vívott harcát értékelve s a hazai pedológia káros fejleményeit – Kiss Árpád, Mérei Ferenc és köre munkásságát – részletesen ismertetve arra az állásfoglalásra jutott, hogy a politikai célokkal történő nevelés a szocialista pedagógia alaptétele, s ennek megvallása a marxista pedagógus kötelessége.

A 4. számban *A pedagógia elmélete és gyakorlata* rovatban az MTA Pedagógiai Főbizottságának ülésén, gyorsírással jegyzőkönyv alapján készült kivonat látott napvilágot. A korszak kedvelt kollektív okoskodásának a terméke ez a dokumentum, a közös felelősség vállalásnak a demonstrálása. A vitát Ágoston György, a PF elnöke nyitotta meg. Szokásosan a XX. kongresszus útmutatása nyomán elemezte az eseményeket – hasonlóan ahhoz a közleményhez, amely a 3. számban látott napvilágot. Akkor a PTI kongresszussal kapcsolatos anyagaiból közölt – nyilvánvalóan a hibák föltárása során jobbító szándékkal, iránymutató céllal – terjedelmes váltogatást a lap. Most maga az elnök a pedagógia közelmúltjából sorolta fel a személyi kultusz és a dogmatizmus kártékonyosságát. A megtisztuláshoz a szovjet minta szem előtt tartását, az önvizsgálatot javallta, s a dogmatizmus elleni küzdelemben az elmélet és a gyakorlat egymáshoz való viszonyának átgondolását. Mintha korábbi nézeteihez képest elfogadhatóbbnak tartotta volna a pedagógiai kutatómunka induktív útját, és érzékelhetően megengedően viszonyult a polgári pedagógia haladóbb fejleményeihez. Ugyanakkor változatlanul fenntartja álláspontját a magyarországi pedológia képviselőit sújtó, az 1950. március 29-i párthatározat szellemét kiteljesítő intézkedésekről.

Szorgalmazta ugyan a félreállított elvtársak, a munkalehetőségtől megfosztottak kárpótlását, de ez nem vonatkozott mindenkire.

„Ugyanakkor szeretném azt is megmondani, hogy legalábbis a magam részéről a pedológiával, Mérei Ferencnek a „Gyermektanulmány”-ban és Faragó Lászlónak, Kiss Árpádnak »Az új nevelés kérdései« című tankönyvében kifejtett nézeteinek legnagyobb részével nem tudok egyetérteni, nem tudom ezeket a marxista ideológia alapján álló pedagógiai eszméknek tekinteni...”

A továbbiakban azonban még inkább megengedő hangnemre váltott:

„...a pedológiai nézetek képviselőinek adminisztratív eszközökkel történt elhallgattatása az osztályharc élesedésének elméletéből származó politikának megfelelő intézkedés volt, amellyel ma aligha lehet egyetérteni. Idealista polgári nézeteket

¹⁰ Ágoston György (1956) Nevelés és öröklés, nevelés és társadalmi környezet. *Pedagógiai Szemle*, No. 1–2. 64. o.

csak nyílt viták során lehet legyőzni, nem pedig adminisztratív eszközökkel.... Aki ezt nem tudja vállalni, az méltatlanná válik a kutató rangjára.”¹¹

Mások azonban – például az a Lázár György, aki 1950-ben a *Társadalmi Szemlében* ideológiai okokból rontott Méreinek – előbbre jutottak az önbírálatban. S ugyan többen voltak, akik az elnök nyomán maguk is nyilvánosan vetettek számot közös és magánbűneikkel, a tudomány gondjainak kiváltó okát is megnevezve, addig senki nem jutott el, hogy a szocialista eszméktől elhatárolódjék.

A *Pedagógiai Szemle* 1956-ban négy alkalommal jelent meg. A soron következő szám 1956. októberében már nem került az előfizetőkhoz. Hogy milyen stádiumában akadt meg a szerkesztés, nem tudni. Egyedül a megjelenés hiányának ténye utal az időközben lezajlott társadalmi eseményekre. A folyóirat kiadása 1957 júliusáig szünetelt. A 7. évfolyam hat száma ennek ellenére, igaz, már Szarka József felelős szerkesztésében, fél év alatt megjelent.

Köznevelés

Az oktatáspolitikai periodikát 1945-ben a Vallás- és Közoktatási Minisztérium alapította, s a miniszter titkársága szerkesztette. Az utód, az Oktatási Minisztérium is szükségesnek találta a közoktatásban érdekelt intézmények és az azokban foglalkoztatottak hatékony tájékoztatását. 1956-ban a tizenegyedik évfolyamát megkezdő, többségében havonta kétszer, egyes számait az iskolai munkához igazítva némelykor összevontan megjelentető lap főszerkesztője Jóboru Magda, felelős szerkesztője, a munka érdemi részének végzője pedig Petró András.

Ha a *Pedagógiai Szemle* az elmélet, akkor a *Köznevelés* a gyakorlat. A két kiadványt azonban ezekben az években lehetetlen külön-külön megítélni. Nem csupán azért, mert finanszírozójuk végső soron azonos, s azért sem, mert ugyanazt a pedagógiai világot érzékelik, sőt azért sem, mert egyformán az ideológia függvényének tekintették a neveléstudományt, hanem mindenekelőtt azért, mert vezető munkatársaik nagyrészt azonosak. E szerzők tudták, hogy a Szemlén keresztül a politikusokkal, a *Köznevelés* jóvoltából pedig a pedagógusokkal tarthatnak kapcsolatot – s erre a kétoldalú hitelesítésre ugyancsak szükségük lehetett.

S hogy kik voltak a szerzők? 1956-ban a több, mint 150 szerző között ott találjuk Ágoston Györgyöt, Gordos Istvánt, Jóboru Magdát, Kerékgyártó Imrét, Komlósi Sándort, Nagy Sándort, Szokolszky Istvánt, Zibolen Endrét, és természetesen Kossuth-díjas gimnáziumi tanárt, gimnáziumi igazgatót, intézeti vagy technikum-i igazgatót, a Tankönyvkiadó Vállalat munkatársát, a PTI munkatársait, egyetemi és főiskolai tanárokat. A nem vezető – azaz magas állami vagy tudományos funkciót betöltő – munkatársak többsége a megyei kiadványokban is jelentkezett. A laptestek felületének legnagyobb része a gyakorló iskolai tanárok érdeklődésére tarthatott számot – akik éppen ezért irányelvekről, utasításokról, közleményekről, módszertani kérdésekről, mindennapi problémákról szerezhettek tudomást.

¹¹ A magyar pedagógia a kibontakozás útján. Ágoston György elnöki vitaindítója az MTA PF 1956. június 30-i vitáulésán. *Pedagógiai Szemle*, 1956. No. 4. 293–294. o.

A *Köznevelés* két laptestből állt: a terjedelmesebb a borítóba kötött, a második rész az *Alsótagozati Oktatás-Nevelés* felcímet viselő melléklet. A fenntartó fölismer- te, hogy a közoktatás dolgozóinak olvasói érdeklődése különbözik, s elsősorban a szerint tagolt, hogy milyen évfolyamok képzésében vettek részt, azaz a munkájuk során milyen segédleteket igényeltek, illetve fogadtak el. Az olvasói elvárások és az OM közoktatást meghatározó dominanciája közt feszülő ellentétet úgy oldották meg, hogy egyetlen szerkesztőséggel, egy kiadóval, egy újságnévvel, de két olvasói szokást szolgáló, kétfelé különített kiadvánnyal jelentkeztek. Az alsó tagozati kér- désekkel foglalkozó, gyakorlatorientált melléklet sosem foglalkozott más tárggyal, a laptest elején álló részbe az elméletibbnek tekintett, a neveléstudománynak és a pedagógiának a politika által tematizált valamennyi területe bekerült. A *Köznevelés* és a központi állami lapok azonos időpontban megjelentetett cikkeinek tartalmi és retorikai meghatározása azonosan történt. S amíg a *Pedagógiai Szemle* írói – tanszé- kek dolgozói, központi intézet irányítói, illetve egy-egy tantárgy kidolgozói – csak a szakmai hierarchia csúcsán állók lehetnek, a *Köznevelés* befogadta az iskolákban tanítókat, a megyei hivatalnokokat és funkcionáriusokat is. Rendszeresen megje- lentek azonban a pedagógiai elithez tartozók népszerűsítő-agitáló iratai, illetve az azokat kivonatoló közlemények is.

A XII. évfolyam utolsó, 20. száma 1956 októberének második felében jelent meg, címlapján egy állatkerti fotóval. Élén az október 1. és 6 között Balatonfüreden, a magyar neveléstudomány művelői és gyakorló pedagógusok részvételével megtar- tott értekezlet állásfoglalása állt, mögötte, pedig a DISZ Petőfi Körének szeptem- ber 28-án kezdődött vitájának a preparátuma olvasható.

A láttatott pedagógia: hóesés és állatkerti medve

Mérei Ferenc a *Pedagógiai Szemle* 4. számában abból az alkalommal kapott szót, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Főbizottsága 1956. június 30- i vitaülése gyorsírásos jegyzőkönyvének kivonata megjelent. A neve nem szerepel sem az októberi tartalomjegyzékben, sem a következő év márciusában megjelent 7. évfolyam első számában közreadott előző évi repertóriumban. Amíg az Ágoston György vitabevezető előadásához hozzászólók neve után a titulusok is szerepelnek, Mérei mellett, sejtethető okkal, sem munkahely, sem beosztás nincs. Ágoston a pe- dagógiában megjelenő kultusz és dogmatizmus fölvezetésére tett kísérletet, s hosz- szú és retorizált vitanyitójában felemlítette, hogy hibásnak tartja azt a gyakorlatot, melyben egyre-másra fordult elő, hogy a tudományos viták lefolytatása helyett a vitapartnert tették egzisztenciálisan lehetetlenné, másrészt viszont továbbra sem ért egyet a pedológia képviselte nézetekkel.

Mérei, nyilván, mert megszólított, válaszolt.

A jegyzőkönyv szerint

„Szólt arról, hogy vissza kell hozni a neveléstudományba a gyermeket. Tudomány- águnkból ugyanis ma hiányzik a gyermek [...]”¹²

¹² *Pedagógiai Szemle*, 1956. No. 4. 297. o.

Valóban, a közel négyszáz oldalt kitevő teljes évfolyam 30 közleményében klasszikusan gyermekkel foglalkozó szöveg csupán kettő akadt, s mindkettőt Hermann Alice írta. Közel hasonlóan mostohán bántak az egyéb pedagógiai lapok is a gyermekkel.

Egyetlen kivétel azonban akadt: a *Köznevelés*. A minden hónap első napján és közepén megjelenő folyóirat ugyanis első borítóján címképet közölt, a második, belső borítón a hónap aktuális eseményét mutatta be fényképpel és szerkesztői kommentárral, szépirodalmi anyaggal, tudósítással, a négyes, hátsó borítón pedig fényképrport szerepelt. A január havi első számra egy park padjának háttámláján ülő, tétőtől-talpig havas, nevető gyermekek csoportképe került. A gyermekek kora könnyen megállapítható: most cserélődnek felső szemfogaik. Műanyag hócipőben, bebújós, a torkot és a fület melegen tartó sapkában, télikabátban és felhajtott szárú nadrágban örültek a télnek, s pózoltak a fényképésznek. A 2. szám a nyugdíjas pedagógusok soproni otthonának lakóit mutatta be: hatalmas levelű filodendron alatt derűsen figyelte két sakkozó kollégáját három, nemrégiben fodrásznál járt, ezüstös hajú hölgy. A 3. számon a nagykáta általános iskola *Kiváló úttörővezető* jelvényt kitüntetett csapatvezetőjét vették körül a rajongó tekintetű, rakott szoknyás, nyakkendős kiskamaszkorú leánykák. Az egyik, amolyan felnőttesen, a tanárnőbe karolt. S a tavasz szellőjétől meglebbentett hajú oktatónő másik kezének tenyerébe alásimult egy diáklányé. Képek és képek: szánkóról, hóembert építő gyerekekről (városiak, az öltözékükből látni: sízokni, simléderes sapka, nyakba duplán tekert kockás sál); a neves zongoratanárnőről és tanítványáról; *A tizenöt éves kapitányt* olvasó gyerekekről, s a kórházi ágynál a könyvbe bekukkantó ápolónőről (bő fehér köpenyben, szorosra húzott derékövvel). S a Thán Károly Vegyipari Technikum tanulója Elektra szerepében; az iskolaudvaron egy rovat vizsgálható kertésznapdrágos fiúcskák; diákok a sárospataki várban; szabadidejükben kamillát szedő szajoli harmadikosok (tanítónőjük Csonka Mária); bizonyítványt néző büszke, pillangómasnis kislányok; három tanítónő a síófoki strandon: a tanulás-munka, a szórakozás és a pihenés kommunista szentháromságának pillanatai ezek.

A nők és a gyermekek – a képeken felnőtt férfi a legritkábban fordul elő – városiak vagy városiasan viselkednek: a szeptemberi, a 17. szám borítóján a belvárosi, vadszőlővel befuttatott, rácsos kerítéssel elkerített épület hatalmas ajtajában divatosan öltözött tanítónő állt, s a lépcsőn fölfelé lépkedő kislányok virággal a kezükben köszöntötték (s közben egyikük-másikuk azt leste, mit szól mindehhez a fényképész). Az iskolaajtó kilincse azonban olyan magas, hogy a gyermekek fel sem érnének hozzá. A tanítónő széttárja a karját, vélhetően ölelésre, de vasalt munkaruhája jelzi, mégsem fogja testközelbe engedni magához a rakott szoknyás, fehér zoknis, lakkcipős elsősöket.

A 18. szám bemutatja, a Horváth Mihály téri általános iskolában hogyan adja át az első diáknak első tankönyvét a katonaságnál elsajátítható kisterpeszben álló tanítónő. Ugyanannyira szakrális és így ceremoniális ez a pillanat, mint az előző képen látható. A 19. számon a teatralitás uralkodik: a rajztanárok képzőművészeti

kiállításán megjelent öntudatos művésznőt riporterek fogják közre. Az 1956-ban utolsóként megjelent október 15-i szám borítója akár allegorikusan is értelmezhető: az állatkert barlangjának két barnamedvét három kamasz fiú figyeli. Hogy etetik vagy éppen kövel dobálják az állatokat, nem tudni.

A belső és hátsó borító sorozattá szerveződő – éppen ezért kisebb méretű – képei nem jutottak hangsúlyos szerephez. Csoportképek, enteriőrök, a mozgalmi és a szakmai élet dokumentumai: s mindenhol nők ülnek, állnak, beszélnek, a kor divatja szerint térdig érő ruhába vagy férfiasan szögletes vállú kabátba és kosztüm-szoknyába öltözve. A férfiak, ha vannak, nyitott inggallérosak, s a gyermekek nyakában nyakkendő.

Változás az életmódban

A *Köznevelés* augusztus 1-jén megjelenő, dupla nyári számának elején a szerkesztőség riporterei arra voltak kíváncsiak, hogyan használják fel a pihenésre szánt időt, a nyári szabadságot a pedagógusok. A belső borító képriportja a siófoki turistaállomást mutatta be, s nem csak a strandvendéglőt, a strand fűvén kártyázó vidám társaságot, csónakkal evező nőket, de a nagykőrösi gimnázium egyik tanára is látható, amint a Siófok vitorlással ring a vízen. A *Nyári képek* interjúorból az is kiderül, hogy Páhán Istvánnak évek óta fő nyári időtöltése ez a sport. E kép feltehetően azt volt hivatott bizonyítani, hogy immár egy középiskolai tanár is megengedhet magának efféle szórakozást.

De a változás szelei máshonnan is előtörnek. Az a hetven, leginkább alföldi megyékből összegyűlt, földrajzszakos tanár, akiket a Központi Pedagógus Továbbképző Intézet szervezője Dunántúl tájainak megismerésére vitt el, nemcsak a lenyűgöző vidéket látta, nemcsak a szakköri kutatómunkához és az iskolai szertárak számára gyűjtöttek közetekbe foglalt élőlénymaradványokat, de ráadásul tágra nyitott szemmel járnak-kelnek:

„A helyénvaló kritika is elhangzik akkor, amikor a kőszegi vár ódon falai előtt állnak. Nem volna-e helyesebb, ha „Gabonabegyűjtő” helyett „Vármúzeum” felírás díszelgne a vár bejárata felett?”¹³

A tanárok és a tudósító egyetértő összekacsintása érezhetően a szerkesztőségben is megértésre talált.

Egyre bátrabban, az ideológiai sallangoktól egyre inkább mentesen szólal meg a lapban az olvasó – és a szerkesztő hangja. Tovább folyik például az egyre többször mosolyra fakasztó vita az ifjúság erkölcsi neveléséről, de szinte oldalról oldalra hozhatnánk újabb példákat. A *Helyreigazítás helyett*¹⁴ című, aláírás nélküli, a szerkesztőség nevében fogalmazott polemizáló szöveg arról számol be, hogy az egyik korábbi számban a celldömölki gimnázium igazgatója bírálta a megyei oktatási vezetőt. Az igazgató úr nem kevesebb állított, mint hogy

„Vas megye tanácsa oktatási osztályán még a XX. Pártkongresszus után sem tisztult meg a légkör...”

¹³ *Köznevelés*, XII. évfolyam No. 14–15. 326. o. ¹⁴ *Köznevelés*, XII. évfolyam No. 14–15. 344. o.

Illetve hogy a

„...megyei osztályvezető alaptalan vádakkal hitelt adva, ismétlődő szurkálásokkal, figyelmeztetéssel, kipécézéssel veszi el az igazgató és a tanári testület kedvét”.

Erre az éles bírálatra a megbírált válaszolt, s maga arra panaszkodott, hogy milyen kevés lehetősége van immár a megyei funkcionáriusnak az ellenőrzés és a kontroll biztosítására. Ugyanakkor megszólalt az igazgató elvtárs is – visszavonta állítását, s kijelentette, a tisztázó vita során számára is nyilvánvalóvá vált, hogy a hivatalnok nem gúnyolódott rajta, hanem helyénvalóan kritizálta. A szerkesztőség kutyaszorítóba került: miközben nem kívánták a véleményformázásról lebeszélni sem a beosztottakat, sem pedig a vezetőket, azzal sem értettek egyet, hogy valaki óriásira duzzasztva nyilvánosságra hozza a munkában mindennapos konfliktusokat. A hibákat bírálni, az eredményeket bemutatni kell, ez a segítségnyújtás útja – csattanó nélküli s érdektelen tehát a közlemény vége.

Hová tűntek az egyértelmű helyzetek, amelyek ráadásul alkalmasak az erkölcsi igazság példás kifejtésére? A lap és munkatársai keresték a megszólalásra alkalmas pozíciókat.

Augusztus elsején Erdey-Grúz Tibort – aki május óta az Akadémia főtájkára – fölmentették oktatási miniszteri tiszte alól, s helyére Kónya Albertet ültették. Kónya az első napokban sort kerített a *Köznevelés* szerkesztőivel való találkozásra, s arra biztatta őket, hogy kétkedés nélkül higgyék el, a XX. kongresszus és a Központi Vezetőség júliusi határozata megteremtették a lehetőséget az eddigi hibák kijavítására, a pedagógusok szenvedélyes, bátor bírálatát meg kell hallgatni, észrevételeiket pedig akceptálni kell. Kónya elvtárs fölé- és alárendelt kommunikációjaként gondolta el a párbeszédet, amely helyzetben ugyan magától értetődő, hogy a tapasztalt pedagógusokat meg kell hallgatni, de számára nem kétséges, hogy e meghallgatásnak nem a konszenzuskeresés, hanem a vezetői döntés-előkészítés a szerepe. A lap minisztert köszöntő bevezetője után (ugyancsak a szerző megjelölése nélkül) *Elosztás-áthelyezés – rehabilitálás* címmel oldalas interjú közöl a minisztérium személyzeti főosztályának vezetőjével.¹⁵ Ugyan fülsértő a felvezető mondat

„Számos pedagógus keresett meg bennünket [...] adjunk tájékoztatást a pedagógusokat legjobban érdeklődő problémákról.... Az érdeklődést jogosnak találtuk”,

de a beszélgetésben közérdeklődésre számot tartó kérdések kerültek elő. Ekkor még senki nem találta abnormálisnak, vagy legalábbis nem adta a jelét, hogy a minisztérium hivatalnokai döntenek el, hogy a 911 frissen végzett óvónő, tanító és tanár a diploma megszerzése után az ország mely részén fog tanítani. De közmegelegedésre tarthatott számot néhány pedagógus rehabilitálása: 1953-at megelőző törvénysértésekre, jogtalan elbocsátásokra, áthelyezésekre derült fény, s felülvizsgálták annak a hat délszláv pedagógusnak az ügyét is, akiket a Jugoszláviával való rossz viszony alapján bélyegeztek meg s bocsátottak el munkahelyükről. Az OM irányí-

¹⁵ *Köznevelés*, XII. évfolyam No. 16. Elosztás – áthelyezés – rehabilitálás. 358. o.

tói szerint minden funkcionáriusnak be kell ismernie az általa elkövetett hibákat, s orvosolnia kell azokat.

E felvezetés nyomán az MTA Pedagógiai Főbizottságának június végi nyilvános – s a napilapokban és szakajtóban alaposan bemutatott, teljes terjedelmében majd a *Pedagógiai Szemle* 4. számában megjelenő – vitájának ismertetésére kerül sor. A cikk végén olvasható Sz. J. monogram mögött a rejtőzködni amúgy nem akaró Szarka József, a PTI munkatársa húzódott meg. A kritikus és önkritikus hangú beszámoló, a lap jellegének megfelelően, a tényközlés mellett, leginkább retorikájában, egyfajta konstruktív moralizálást vállalt. Kérdéscsoportokat taglalt: a pedagógia helyzetét, a polgári pedagógiához való viszonyt, az elmélet és a gyakorlat torzult kapcsolatát, a lélektan és a pedagógia viszonyát, a kutatási módszerek elégtelenségét, valamint a Pedagógiai Főbizottság állapotát és szerepét. S mellékesen megjegyzi, hogy

„Szóhoz jutottak a vita során egyes méltatlanul és igazságtalanul háttérbe szorított pedagógusok is. Megnyílt az út a pedagógia minden jószándékú munkása előtt, hogy képességeihez, tudásához méltóan bekapcsolódják a magyar szocialista pedagógia valóban alkotó művelésébe, ügyének fellendítésébe.”¹⁶

Jóboru Magda volt az – hangsúlyozza Sz. J. –, aki felrótta a pedagógiai kutatóknak, hogy kötelességük lett volna a valóság gondos tanulmányozása. Véleménye szerint ők a felelősek azért, hogy a neveléstudomány minimális szerepet töltött be a gyakorlat ellentmondásainak feltárásában. A kutatókat kárhozható megállapítás, minthogy Jóboru ezt a szerepet is ellátja, a *Köznevelés* főszerkesztője szájából hangzott el.

Megyei kiadványok

1956-ban a *Komárom Megyei Pedagógus Értesítő*, a *Nevelés és Oktatás*, a *Somogyi Pedagógus* és a *Zalai Pedagógus* című megyei kiadású pedagógiai lapok jelentek meg. E lapok a megyei tanács oktatásügyben illetékes osztálya és – borsodiakét kivéve – a helyi Pedagógus Szakszervezet együttesen finanszírozott és a szerkesztett kiadványai. Ahol egyáltalán föltüntetett, ott 500 példányszámú a kiadvány, ami arra utal, nem a területi igények, a tényleges olvasók alapján, hanem központi normatíva nyomán lett e szám megállapítva. E periodikák szerepe az iskoláztatás társadalmi ügyé tétele, az iskolában dolgozók közéletbe történő bevonása lehetett, s a fenntartói elvek mentén alakult.

A megyei kiadványok a korszerű szakmai kritériumok elveinek tárgyalását hirdették, de a legjobb esetekben is a szakmai propaganda fenntartói lehettek. A vezércikkekben és a tanulmányokban, de a változatos híryananyagokban is megragadható ez az ideologikus tartalommal átítatott ügybuzgalom. A pedagógusi munka társadalmi közszolgálat, s a jó tanár az, aki az iskola falain kívül és belül egyaránt a közösségi eszmék demonstrálója. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei *Nevelés és Oktatás* első félévének híryanagya mintegy emlékeztet, hogy a tanár figyelmének

¹⁶ *Köznevelés*, XII. évfolyam No. 16. Számvetés és önvizsgálat. 360. o.

és munkájának milyen széles a terjedelme: a hallgatók ökonomikus gondolkodásának kialakítása és a takarékosági mozgalomba történő bevezetése, a családi nevelés némely funkcióját átvállaló óvodai és a napközi otthoni nevelés, tanulmányi versenyekre készítés, s persze az önképzés, amely mindenekelőtt ankétokon történő részvétellel mérhető. Az iskola pedig nem csupán az oktatás-nevelés tere, annál többre predesztinált: mindenek fölötti, példásan működő, a nyilvánosság kontrollja előtt álló kulturális intézmény.

Ebben az évben, az év első felében, egyetlen alkalommal s éppen áprilisban jelent meg a Komárom megyei Pedagógus Szakszervezet Területi Bizottsága és a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága oktatási osztályának tájékoztatója, a *Komárom Megyei Pedagógiai Értesítő*. A felszabadulást az agitációs propaganda osztályvezető-helyettese köszöntötte: oldalnyi, lelkes szövege a korszak nevelési eszményének összefoglalója:

„A pedagógusok [...] igyekeznek szocialista embert nevelni a rájuk bízott ifjúságból. Nagyon fontos feladat ez, mert nagyrészen múlik a pedagógusokon, hogy az általuk megkezdett munkát hogyan fogja folytatni a felnövekvő nemzedék.

Nagyon fontos, hogy a tanulókat hazaszeretetre neveljék az iskolában, úgy neveljék az ifjúságot, hogy nagyon szeresse ezt a felszabadult hazáját, úgy neveljék, hogy ne ismerjenek nagyobb célt, mint a hazáért és a népért dolgozni, és ha kell, a szocialista hazát és népet megvédeni.

De a szocialista hazaszeretetet nem választható el a proletár nemzetköziségtől, ezért a Szovjetunió szeretetére és a világ dolgozó népeinek szeretetére is nevelni kell az ifjúságot.”¹⁷

A megyei kiadványokra jellemző értesítő-tájékoztató jelleg meghatározta a lap tartalmát. Az év végi ismételésekről, a közösségi nevelésről, a kézimunkázásról, a gimnáziumi beiskolázásról, a megyei marxista-leninista továbbképzésről nagyobb közlemények tudósítottak. Két szovjet-orosz szerző is megidéződött: a közösségi nevelésről Makarenko útmutatása nyomán került szó, Oszipovától pedig magyarra fordítottak egy, a tanulóközösség nevelésében szerzett tapasztalatokat bemutató előadást. A szakszervezeti élet eseményeiről két anyag is beszámolt: az egyik szerzője, a piliscsévi szakszervezeti bizalmi a szakszervezet munkahelyi és köznapi segítségnyújtásáról, a másik a március 10-én megválasztott bizottságok feladatáról szólt. A hangnem megváltozására utalt, hogy a magánélet, illetve a szórakozás problémáival történő foglalkozás fölértékelődött: a mozilátogatás, az olasz-magyar labdarúgó mérkőzésre történő jegyszerzés, a bálokról való tudósítás a Békebizottság „élet szeretetére nevelünk” szlogenű brosúrájának következménye lehet.

Ebben az évben két alkalommal jelent meg 500–500 példányban a Somogy Megyei Tanács VB Oktatási Osztályának és a Pedagógus Szakszervezet Területi Bizottságának füzetecskéje, a *Somogyi Pedagógus*. A megyei kiadványt indulásakor segédeszköznek javasolta a kiadó, mégpedig azon hibák kijavításához, amelyek az 1954. januári párthatározat nyomán körvonalazódtak; ennek az évfolyamnak a

¹⁷ Nikodémusz Etelka Április 4. *Komárom Megyei Pedagógus Értesítő*, 1956. 1. 1.

szerkesztési célja azonban már az, hogy a megye nevelői számára szakmai nyilvánosságot biztosítson, s teret adjon a próbálkozásoknak, eredményeknek és tapasztalatoknak. De mit tekint szakmainak a szerkesztő, a megyei Oktatási Osztály vezetője? A véleményét bizonyosan tükrözik a lapban megjelentett kéziratok témái, a beosztottak cikkei. Az év első felében közzétett számban például egy továbbképzési előadó az ideológiai konferenciák tapasztalatairól, más, ugyancsak kezdő tollforgató a hazafias nevelésről, illetve az összevont alsó tagozatos tervezésről, a beszélgetések módszertanáról, a gyógypedagógiai feladatokról, a tanulmányi kirándulásról szólt; mindezek leginkább a nevelés mindennapi problémaköreit érintik, s nem a különböző tantárgyi vagy azokhoz kapcsolódó neveléstudományi kérdéseket. Nem esett szó például az intézményi kérdés együttesének egyik aspektusáról sem – annál több az ideológiailag megalapozott pedagóguserkölcsekről. Az etikai jellegű kérdések dominanciája nyilvánvaló, mégis, már a maga korában is hiábavalónak látszhatott az a buzgalom, amellyel a minduntalan szóba kerülő problémát megközelítették. S az egyén felelősségteljes szerepe árnyaltabb módon is előkerült. A tudósítások hangsúlyozzák: Rédling Géza igazgató például a pedagógusoknak a falu felemelkedésében betölthető szerepéről érkezett, s a híranyag a megye 121 tagú TTIT Megyei Szervezete pedagógus ismeretterjesztőinek tevékenységéről tudósított. Az első félév második számában, mintegy az első szám orientációját ellensúlyozandó, a szaktantárgyi problematizáció vált hangsúlyossá. Igaz, a gyakorlókertek nyári munkájának megszervezése, Somogy flóraismeretének biológiaórai felhasználása mellett az igazgatói kádermunka, a magyar-szovjet diákbártsági hét eredményeinek ismertetésére, illetve a szeptemberrel kezdődő évre történő felkészítésre is törekedtek. A kritikus szemlélet, úgy tűnik, követelménnyé vált: A tanács mellett létrehozott Oktatási Állandó Bizottság ellenőrzésére és segítségére a somogyiaknak szüksége lehetett. A számban terjedelmes felületet kapott a szervezet teendőinek felsorolása. S a szakszervezeti tevékenység térnyerése is követhető: a március 31-i megyei küldöttgyűlés megválasztotta az új megyei Területi Bizottságot, ennek a grémiumnak azonban vagy módja, vagy igénye nem volt az év hátralévő részében a folyóirat kiadását folytatni.

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács Oktatási Osztályának tájékoztatója, a *Nevelés és Oktatás* 1956-ban – a fellelhető dokumentumok alapján – csupán szeptemberben jelent meg. Egy apró felhívás szerint a lap élén szerkesztőbizottság működött – de annak összetételéről a nyomdailag mesterműnek számító laptestben nem található további információt. Azt azonban megtudjuk, az összeállítók abban az évben november 30-ig várták a következő számhoz a kéziratokat. E kiadványban tehát lehetőség volt a szerkesztőségi megbízásra elkészített szövegek megjelentetésére is.

Az év egyetlen számának élén a júliusi párthatározat értelmiségekről szóló részének jelentőségét hangsúlyozó vezércikk állt. A szerző, s ezzel a vélekedésével nem állt egyedül, a szocializmus építése közben elkövetett hibák legjelentősebbjének az emberről történt elfeledkezést nevezte meg. József Attilára hivatkozva figyelmeztet-

te az alkotó munka kibontakoztatását megakadályozó embertelenségek elkövetőit. A hanggal, cselekedettel törvénytelenégeket elkövetőket ugyanúgy nem nevesítette, ahogy a megbántottakat sem. Ugyanakkor tudósított a határozat szellemében történt tanév eleji igazgatói és nevelői értekezletekről, ahol a jelenlévők ünnepélyes frázisok helyett, ha némelykor darabosan is, észrevételeikkel, javaslataikkal a valóságot tárták föl. Mely felszínre került problémákat tartott a megyei terjesztésű közlőny nyitó oldalaira méltónak a cikk szerzője? Felszínre került például a bizalom és a tekintély elvesztésének a kérdése. Az, hogy a helyi vezetők, minthogy nem értékelték beosztottaik munkáját, nem is tanúsíthattak irántuk őszinte érdeklődést. Így a közösségben végzett munka, az egymással törődés elve sem érvényesült – helyette a parancsolgatás rombolta a pedagógus és a vezetők közötti viszonyt. Emiatt pedig – folytatódik a szerző érvelése – a párthatározat könnyen sikertelenné válhat, a falvak pedagógusai nem válnak a párt szilárd támaszává, a párt politikájának állandó propagálójává és szervezőjévé.

A Borsod-Abaúj-Zemplén megyeiek figyelmét fölkeltette egy negatív tendencia is: a határozat után eltelt néhány héten voltak, akik ténylegesen elkövetett bűneik ellenére is jogot formáltak a rehabilitációra, míg mások gyenge munkájuk takarítására akarták fölhasználni a párthatározatot. Mindenesetre kitűnt: a párt és a hivatali vezetés úgy vélte, a társadalom vezetése által megfogalmazott normarendszer mentén kizárólagosan neki áll jogában, s éppen a bizalom elvét hangsúlyozva, a pedagógusi munka minősítése s a hanyagok nyilvánosság előtt történő megszégyenítése, illerve büntetése.

Érdekessége a lapnak, hogy rovatszerűen is megkülönböztette a nevelésről és az oktatásról szóló publikációkat. Az oktatás területét érintők száma jóval magasabb, mint az ideológiai megfontolásokat inkább magába fogadónak vélt nevelési tárgyú cikkeké. Antalóczi Lajos pedagógus egy hónapon át brigádvezetőként dolgozott egy erdőgazdasági úttörő- és DISZ-ifjúmunkás csapat élén. Vezetői tapasztalatairól eredményességét hangsúlyozva tudósított. Módszertanában feltűnő a kísérletezés naiv-vulgáris értelmezése s a tanártársadalomban korábban kialakított és rögzült averzió:

„...végül is az iskola nem kísérleti laboratórium, másrészt könnyen úgy tűnhet fel a pedagógus, hogy a rosszemlékű „pedológia” trójai falovát akarja bevinni az iskola falai közé, harmadsorban gyakorlatilag is rossz tapasztalatot volt az iskolai kísérletekről.”¹⁸

Antalóczi – mintegy a vezércikkben említett negatív tapasztalatot példásítva – meg is nevezi, mi okozta rossz emlékeit: iskolájában a Makarenko-mozgalom egyik kiválósága könyvekben is megjelent eredményeit akarta kipróbálni, s ugyan megkezdődött a munka, de egy ankéton a DISZ-központ kiküldötte megakadályozta a befejezett kísérlet kiértékelést.

Az ugyancsak szakszervezeti és tanácsai *Zalai Pedagógus* kiadvány fametszetre utaló fejléce a népművészetet idézte meg. A kiadvány két alkalommal, márciusban és

¹⁸ Antalóczi Lajos (1956) Egy pedagógus brigádvezető tapasztalatai. *Nevelés és oktatás*, szeptember. 3–4. o.

júniusban jelent meg csupán, tartalma pedig feltűnően megegyezik a többi megyei kiadványéval. Bizonyosan központi elképzelést valósítottak meg e lapok, amikor a tanévi ismétlések, az ismétlési tervek, a szakszervezeti határozatok, a gimnáziumi esélyek kerültek szóba, illetve a takarékosági mozgalmat, a pedagógusok üdülési lehetőségét, illetve a szakszervezet területi tevékenységét tették nyilvánossá.

Vasvári Ferenc kézírata az országban megjelent neveléstudományi jellegű kiadványok viszonylatában is újszerű. A pedagógus valláshoz való viszonyáról történő beszédére a XX. kongresszus kínált lehetőséget.¹⁹ Két zalai pedagógus érdeklődött, ha a szovjet kormányférfiak ellátogathatnak a londoni Szent Pál székesegyházba, a Szabad Nép külön cikkben foglalkozhat a hétszáz éves jáki templommal, megváltozott-e az állam és a vallás viszonya, illetve mennyiben tekinthető egyéni ügynek a pedagógus templomba járása. Az kérdezték, hogy a XX. Kongresszus után továbbra is érvényben maradnak-e a vallással, az értelmiségiek valláshoz történő viszonyával kapcsolatos korábbi rosszálló nézetek. S mindezen túl vallásüldözésnek tekinthető-e az ateisták egyház- és vallásellenessége?

A szerző az 1953–54-ben megjelent opportunizmus következményének tekintette a két nevelői fölszólalást. Világossá téve a párt álláspontját, összegeyztetetetlennek gondolta az államhivatalnokok, így a nevelési-oktatási szakemberek hivatását és a vallásosságot. Másrészt megengedi a nem állami szolgálatban állók számára a mitikus világkép követését, mondván, az magánügy. S arra hívta fel – dialektikus módon – a figyelmet, hogy az ateizmus a vallásgyakorlat ellen ugyan föllép, de ez nem vallásüldözés. A tudományos szocializmus alapján álló párt ideológiája és az ellenséges vallás egymást kizárja ugyan, de az állam erőszakos módon nem lép föl a vallás ellen. A meggyőzés a kulturális harcban jelentkezik, azaz tanítás eredménye, az ebben a folyamatban részt vevő tanárok pedig értelemszerűen nem lehetnek hívők. A XX. kongresszus szellemisége nem vezetett ideológiai fellazuláshoz, s a megalkuvás nem jellemezheti a szocializmust építő demokratikus államot építőket.

Új és régi törekvések

Az államilag fenntartott és felügyelt szerkesztőségek önálló szakmai tevékenységéről ezekben az években többnyire szó sem eshetett. Két kivétel azonban mégis akadt: az egyik egy, az állami világképpel mélységesen azonosulni képes intézeti kiadvány, a másik pedig a diákok körében népszerű s a kor teljesítménykényszeres mindennapjaihoz illeszkedő periodika volt. A *Kommunista Nevelő* egy pillanatra azt a lehetőséget villantotta fel, milyen szerepet tölthet be az önszerveződésben, az intézet önmegvalósításában egy félig-meddig nyilvános kiadvány. A *Középiszkolai Matematikai Lapok* pedig azt az esetet példázta, amikor az olvasói elvárások egybeesnek a lap fenntartójáéval, ami nagy példányszámú, eladható termék megjelenéséhez vezetett. Amely kiadvány – olvasó és szerkesztő egyaránt megnyugvással vehette tudomásul – apolitikusnak tűnt.

¹⁹ Vasvári Ferenc (1956) Pedagógus és vallás. *Zalai Pedagógus*, június. 4.

Az intézeti kiadvány

A *Kommunista Nevelő* mindössze két számmal jelentkezett. A Lenin Intézet tanárainak, dolgozóinak és a kétéves továbbképző tagozat hallgatóinak a lapja először januárban, majd februárban, közvetlenül a XX. kongresszus előtt, annak szellemiségét mintegy meg is előlegezve jelent meg. Az intézeti kiadvány azokkal az elméleti és politikai kérdésekkel foglalkozott – határozta meg a vezércikkben az Igazgatóság, a Párt Végrehajtó Bizottsága és a Szakszervezeti Bizottság, a három vezetői grémium –, amelyek a munkatársak továbbképzéséhez szükségesek.

A politikai nevelőmunka feladatai, elvi és módszertani problémái nem véletlenül kerültek előtérbe. Az 1955-ös központi vezetőségi határozatok nyomán a Lenin Intézet tanárai és tanítványai előtt nyilvánvalóvá vált, hogy számukra a központi célkitűzések végrehajtása sürgető, hiszen az azokban megadott értelmiségi karakter kialakítása mind az önképzésben, mind a későbbi munkában a siker záloga lehet. A havonta megjelenő lap módszertani jellegét és egyben a szerzők jobboldali elhajlástól való félelmét jól példázták a sokszorosítóüzemben készített, gépirásos laptestek.

A lap célját a kiadók nyíltan meghatározták:

„...segítséget akar nyújtani ahhoz, hogy a Lenin Intézet oktatói az eddiginél magasabb színvonalon tanítsanak, eredményesebb politikai nevelőmunkát folytassanak s ennek nyomán szilárd, megalapozott marxista világnézettel rendelkező, elvhű, a proletárinternacionalizmus és az igazi hazafiság szellemében gondolkodó és tevékenykedő, a párt politikája megvalósításáért minden áldozatra kész, képzett és művelt propagandistákat, állami és tömegszervezeti funkcionáriusokat, egyetemi oktatókat, középiskolai tanárokat [...] képezzenek a gondjaikra bízott hallgatókból.”²⁰

A dogmatizmus elleni harc, a fiatalság kommunista nevelése, a világnézeti propaganda kérdéseinek megvitatását a szerkesztőbizottság ugyanolyan fontosnak ítélte, miként a Lenin Intézet tanárainak, dolgozóinak és hallgatóinak táviratát a *L'Humanité* szerkesztőségének, a diákotthoni látogatást, a vizsgaidőszakban hasznos kölcsönös segítséget. A kiadvány a magas szintű oktatói munka eredményeiről éppen úgy tájékoztatott, mint a tanár-diákelet kisebb-nagyobb eseményeiről. De a tervekről is szó esett: a második szám vezető anyaga például arról értesít, hogy a hamarosan megtartandó XX. kongresszus anyagának részletes oktatására is figyelmet fordítanak, így nemcsak a tanárok fogják azt feldolgozni, hanem márciusban három hét lesz a szemináriumokon biztosítva, hogy a hallgatók is megvitatassák azt. A lap a szakmai-polgári közösségi élet kitűnő fóruma volt – és a pártértelmiségi karakterét kitűnően megvilágító, értékes kordokumentum is egyben.

Egy új lapfunkció: közvetítés a központi és a megyei szintek között

ATTIT Központi Pedagógiai és Lélektani Munkabizottságai a központi és a megyei bizottságok közötti kapcsolatok erősítésére időszaki közlőnyt indított *Pedagógiai*

²⁰ A párt határozatok végrehajtásáért. *Kommunista Nevelő*. I. évf. 1956. I. 4.

Ismeretterjesztés címmel. A feltehetőleg az év közepe táján megjelent első szám a pedagógiai propaganda szervezése jegyében állt össze, a tervek szerint kéthavonta jelenne meg, s azt a lendületes, változatos és sokrétű munkát szorgalmazza, amellyel szakmájukat és a központi ideológiát szolgálniuk kell a klasszikusan nem intézményi körülmények között a pedagógusoknak. A közlőny, túl ezen, a szakosztályokhoz beérkezett – rendszerint formális és semmitmondó – jelentések előállításának normáin is változtatni kíván. S miként az ismeretlen szerkesztő a bevezető áprilisi datált köszöntőjében kéri, a mozgalom résztvevőitől azt várja, hogy az ismeretterjesztők bátran adják közre problémáikat, vitakérdéseiket. A kezdetlegesen kivitelezett, 34 oldalas nyomatra a kritikus hangvétel a jellemző: bátran bírálják azokat a szakosztályokat, akik nem a rendeltetésüknek megfelelően működnek; akad bizony nem egy megye, ahol havi 1–2 programnál többet nem szerveznek, s különösen sokan vannak, akik nem mennek el a mezőgazdasági üzemekbe. Az üzemi és a falusi előadások hiánya lehetett a legfájóbb; erre a két területre, úgy látszik, a meggyőzés művészetében hivatalból jártas tanítók és tanárok mint ismeretterjesztők ítéltettek leginkább alkalmasnak. A soványka laptest ezen felül nagyrészt a megyék terveiből és jelentéseiből állt össze.

A *Köznevelés*ben több alkalommal is hirdetett *Sport és Testnevelés* 1956-ban a nyolcadik évfolyamát adta ki, 1956 decembere után viszont megszűnt. A havi rendszerességgel s jó minőségben megjelenő lap a Minisztertanács mellett működő Országos Testnevelési és Sportbizottság kiadványa, amely a népnevelés eszméjének a jegyében szerveződött. A nemzet önbecsülését reprezentáló sportolók erkölcséről, neveléséről, a sportszervezetek feladatairól éppen ezért különösen sok szó esett – a másik kiemelt téma a melbourne-i olimpiára történő felkészülés, az olimpiai sportágak. Az elitestnevelés és az iskolai testnevelés, ha nem is ennyire fokozott mértékben, de folyamatosan jelen volt: hol az albán gyakorlatról, hol az iskolai sportegyesület feladatairól, a középiskolai szakfelügyelésről, a sportkörökről, a biológiai sajátosságokról vagy éppen az általános iskolások országos bajnokságáról esett szó. A magyarok sportszeretete, valamint az, hogy valódi sikerek állnak a nemzeti sportoktatás mögött, a lap magas színvonalán is meglátszott. Az ismeretterjesztő jellegű kiadvány végső soron azonban csak a társadalmi-sport, azaz a tömegsport – a tömegek által kedvelt sportok – reprezentálását vállalta, és ezt a szerepét jól látta el. A lapban a sportélet hiányosságaira figyelmeztető olvasói levelek az egyedüliek, amelyek a mélyben meghúzódó társadalmi feszültségekre figyelmeztetnek.

A 11–12. szám a nyári olimpiai játékok eredményeivel és az iskolai testnevelés témájával foglalkozott. Hogy valami történt a lap szerkesztésével egy időben, a lapszám-összevonáson és a tematika leszűkülésén kívül e tél elején megjelent számban másból azonban nem látható.

Versenyhelyzet a társadalomban – és az iskolában

A megyei pedagógia lapok mind hosszabb cikkek, mind híryanagyok jóvoltából kiemelten foglalkoztak a tanulmányi versenyekre történő felkészítéssel. A Borsod-

Abaúj-Zemplén Megyei Tanács Oktatási Osztályának tájékoztatója, a *Nevelés és Oktatás* a versenyen legjobb eredményeket elért megyék listáját tette közzé. Mivel a borsodiak 11 ponttal álltak az élen, a 2–5. helyen lévők pedig csupán 5–5 ponttal szerepeltek, az összevetésben méltán lehettek magukra büszkék. A megyei tanulók az Arany Dániel középiskolai matematikaversenyben is élen álltak.

1893 decemberében jelent meg először a *Középiskolai Matematikai Lapok*. Arany Dániel szerkesztő úr, aki az első évfolyamot az 1894. évre datálta, bizonyosan nem gondolt arra, hogy kiadványa száz év múltán is népszerű és keresett folyóirat marad. Amire a jeles szakember ráirányította és felhívta a figyelmet, az, hogy a tehetséggondozás kérdése nem is olyan egyszerű neveléstudományi probléma. Arany Dániel a tehetség jegyei között tudta a versenyhelyzetben történő helytállást, ezért lapját – de a szerkesztők és az olvasók közötti kapcsolatot is – a társadalmi létet szimuláló versenyzetésre alapozta. A kiemelkedő adottságú gyermek mint versenyző – e képzetben kétségtelenül felfedezhető a társadalmi hasznosság eszményére koncentráló, nemzetállami hagyományokat hangsúlyozó nemzeti pedagógia emberképe. Másként fogalmazva, az evolucionista elképzelésektől sem mentes biologicizmus következményeként talán túl hangsúlyos versengés állt a ma inkább értékelt kooperáció helyén.

1956-ban a KöMaL a hetvenedik évfolyamát adta közzé, s a laptestek most is, az iskolai évhez alkalmazkodva, kilenc alkalommal jelentek meg. A lap sajátossága, hogy lehetőleg nem vagy csak nagy ritkán és kis terjedelemben tett közzé cikket, publicisztikát, közleményt vagy hírt, megmaradt a „szakmaiság” kerete között, s a fogósabbnál fogósabb feladatok nyilvánosság elé bocsátására vállalkozott. A márciusi számokig nincs is semmi cikk, májusban azonban a Rákosi Mátyás matematikai tanulmányi verseny 1956. évi 1. fordulójáról szóló, zsörtölődő híradás jelent meg. Az ejnye-bejnyézés oka az volt, hogy a 3220 dolgozator beadó 236 iskola között csupán 57 ipari technikum volt, s ez a szám az előző évhez képest 2-vel csökkent. A szeptemberi számban a 2. forduló mellett arról is hírt ad a szerkesztő, hogy a Magyar-Szovjet Társaság és a DISZ Központi Vezetősége középiskolai pályázatán milyen matematikai feladatok szerepeltek. Az októberi híradó figyelemre méltó szenzációja, hogy a közgazdasági technikumok matematikaversenyén („Rákosi Mátyás”, két fordulás) az első díjas kecskeméti Héjjas István 1000 Ft jutalmat kapott.

Az év novemberi számában szokatlanul hosszú és érzelemdús jegyzet látott napvilágot:

„Hálával nyugtázzuk a sokoldalú érdeklődést és sürgetést, amely még a legsúlyosabb időben is megnyilvánult lapunk iránt (egy buzgó olvasónk november közepé tájt Szentendréről gyalogolt be érdeklődni) és megnyugtathatjuk olvasóinkat, hogy a szerkesztőség nem szünetelt munkájával, és mindent megtett, hogy a lap folyamatosságát biztosítsa. Január 4-én a következőkről számolhatunk be: a novemberi kettős szám kézírata október 10-én nyomdába ment, az előállítás befejező része azonban kényszerű szünet után csak december végén indult meg, de azóta gyors ütemben halad és remélhető, hogy e sorok január közepé táján olvasóink kezében lesznek.”

A híresen pontos megjelenésű KöMaL novemberi száma tehát több hónapot késett – s a meg nem nevezett események miatt (amelyek a nyomdai munkák leállítását eredményezték) csupán januárban hagyhatta el a nyomdát. Az 1956-os évfolyam a következő év elején teljesezhetett ki. Hogy valójában miféle események miatt, arról a néhány minősítő jelzón túl nem értesülhetett se az előfizetett kiadványra nyugtalanul várakozó olvasó, se a sajtótörténet kutatója.

Összegzés

A szinkrón fejleményeket előtérben tartó tanulmányunkban az 1956-ban megjelent jelesebb pedagógiai szakkiadványokat tekintettük át. Ez az alig tucatnyi kiadvány a százezres, szociálisan különböző háttérű, képzettségben, műveltségben és szakmai kompetenciában heterogén pedagógusréteg szakmai tájékoztatását, ideológiai képzését volt ugyan hivatott teljesíteni, de láthatóan nem aszerint szerveződött. A központilag életre hívott és közvetlenül vagy közvetve fenntartott periodikák mellett nem lehettek pedagóguscsoportok illetve –társaságok érdekei alapján kialakult műhelyek. A vezető szaklapok a nevelés tudományos és gyakorlati szintje alapján különböztethetőek meg, a megyei kiadványok pedig a pártpolitika által annyira szorgalmazott agitációs és propagandacélok megvalósítóivá váltak.

A magyar pedagógiai folyóiratok, a fenntartói befolyás miatt, hűen megjelenítették a hivatalos politika fejleményeit. A sajtótermékek szerkesztői többre, illetve másra nem vállalkoztak. S amikor a finanszírozásuk és irányításuk csökkent, illetve megszűnt, a létük kérdésessé vált, s 1956 utolsó hónapjaiban – többségük szüneteltetésnek mondja majd ezt az időszakot, avagy szót sem ejt róla – már egyik sem jelent meg.

A pedagógustársadalom szaklapjainak mindegyike 1956-ban, a kultúr- és oktatáspolitikai közvetítette pártpolitika alapján, az évi terv mentén kiemelten foglalkozott az első öt éves terv, s az azt követő egy évnyi, a második öt éves tervet előkészítő időszak eredményeivel és hibáival. Tárgyalta a tantervvel megerősödő általános iskola s az óvodáztatás és középiskoláztatás világát. A szocialista nevelésügy specifikumának tekintett munkára nevelés s az azzal szoros összefüggésben álló világnézeti nevelés kérdéseit vitatták meg. A szocialista hazaszeretetre nevelés tartalmát meghatározó neveléseméleti kutatómunka sem kerülhetett háttérbe. S e konkrét kérdések lapokon belüli megjelenését szolgálták a laptestek élén feltűnt, az ideológusok, vezető tisztségviselők, szaktudományi korifeusok, feladatmegoldó kutatók által írt tanulmányok és publicisztikák. Az ezekhez csatlakozó közösségi (politikai, mozgalmi, társadalmi) eseményekről szóló tudósítások, illetve azok visszhangját megmutató beszámolók, ismertetések. Fontos szerephez jutottak a gyakorló tanárok e témakörökhöz illeszkedő közleményei, de ugyancsak terjedelmes felület esett a sokszor párhuzamosan is futtatott vitákhoz történő hozzászólásokra.

A sokszor névtelenségbe burkolózó szerkesztőségek által előállított folyóiratok a fenntartói által megjelölt feladatukat hűségesen ellátták. A központi kiadványok szerkesztési, lapkiadói, nyomdai tekintetben semmi kívánalmat nem hagytak ma-

guk után – a sajtó szakembereinek keze nyomát azonban ott viselték magukon. A kéziratok nyelvi megformáltsága – a vitaanyagok és az olvasói levelek kivételével – magas szintű (eltekintve az ideológiai ballaszttól, a kényszeres utalásoktól), retorizáltságuk figyelemre méltó. Ha összevetjük a vezető tanulmányíróknak a szakajtóban megjelent, a maguk korában tudományosnak hírelt közleményeit a másutt közöltekkel, szembeötlő a különbség a retorikai-poétikai megformázottságukban. A közlemények stiláris csiszolásával bizonyosan a szerkesztőség újságíró tagjai foglalkozhattak, s ez egyfajta magyarázatot adhat arra a nyelvi homogenizáltságra is, amely a korszak pedagógiai lapjaiban megjelent szócikkekben tetten érhető.

A szakszervezeti elképzeléseknek leginkább tért adó *Nevelők Lapja*, illetve a *Köznevelés* tipográfiai kivitelezése, gondos előállítás az újságírói és nyomdai munka megbecsülésére és magas szintjére vall. A *Köznevelés* és az *Óvodai Nevelés* lapokban közölt sajtófotók pedig minden bizonnyal a korszak értékelhető fényképészeti örökségéhez tartoznak, s ha lesz majd egyszer hazai művelődés- és neveléstörténeti ikonológia/ikonográfia, az ily jellegű kutatások számára kitűnő forrásul szolgálnak.

S olvasásszociológiai kutatás tárgyát képezheti az *Óvodai Nevelés* irodalmi melléklete és könyvismertetései is, amely vélhetően befolyásolta ezen időszak gyermekirodalmának befogadását.

GÉCZI JÁNOS

